

Потапенко Вячеслав Георгійович**Potapenko Viacheslav,**

д-р екон. наук, канд. геогр. наук,

старший наук. співробітник,

керівник центру внутрішньополітичних досліджень,

Національний інститут стратегічних досліджень

м. Київ, Україна

ORCID ID 0009-0008-7791-0113

ВІЙНА ІДЕНТИЧНОСТЕЙ: ВИКЛИКИ НАЦІОНАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ

Важливим підходом до державної політики ідентичності є розуміння її як наріжного каменю національної безпеки в умовах тривалої російської агресії, спрямованої на окупацію територій із наступною абсорбцією населення та знищення неросійської ідентичності, як то релігійної, локальної, громадянської, культурної, гендерної, національної, а тим більше громадянської. Концепція ідентичності досить чітко описує коло викликів для національної безпеки, таких як: стійкість спротиву агресору, мобілізаційний потенціал, успішність відновлення деокупованих територій та вимагає розробки інструментів у цій війні ідентичностей, яка зараз розгорнулася між Росією та Україною. Вимоги реагування на зовнішнього агресора, тривалий характер війни, труднощі майбутнього повоєнного відновлення дають достатньо сильний імпульс, щоб запустити структурні зміни аби сприяти подальшому зміцненню української колективної ідентичності. Формування ізраїльської громадянської ідентичності є однією з функцій армії Ізраїлю, до якої призивають не залежно від стану здоров'я та гендерної приналежності. У навчанні та бою молоді люди отримують патріотичне виховання, вдосконалюють державну мову, отримують спеціальності, а часто і формують майбутні родини. Так, із дітей різномовних, часто – атеїстичних родин з різними культурними традиціями формується ізраїльська громадянська ідентичність [1]. Відомий американський політолог Джефрі Гербст [2] вважає: *«Вимоги реагування на зовнішнього агресора дають достатньо сильний імпульс, щоб запустити структурні зміни, а також створити спільну національну (громадянську) ідентичність»* [3]. Війна – саме той період, коли формується нова українська ідентичність.

Вперше з питанням ідентичності як загрози національній безпеці українська державна влада стикнулася в 2014 р. у Криму, де працювало 2,3 тисячі штатних співробітників СБУ, з яких на материкову частину України переїхали лише 215 осіб. Інші або залишили службу, або тепер служать у лавах ФСБ [4], під прізвиськом «інтегралі» – штучно інтегровані до російської силової системи [5]. Інтегрувалися до системи РФ і численні українські військові: з 20 315 на материкову частину після окупації півострова повернулися лише 6 010 осіб [6]. Очевидно, що у людей у погонах домінують регіональна ідентичність, яка переважала як над національною, так і над громадянською українською ідентичністю [6].

Більшість представників проукраїнської еліти Київщини, Чернігівщини, Сумщини, Херсонщини, Харківщини в період тимчасової окупації 2022 р. виїхала на підконтрольну територію. Проте частка представників регіональних та локальних еліт залишилася на місцях, особливо в Луганській області, яка була швидко захоплена. 26 квітня 2022 р. російські війська на тимчасово окупованих територіях почали створювати так звані військово-цивільні адміністрації з деяких представники регіональних еліт, які визначили свою «російську громадянську ідентичність». На правобережжі Херсонщини спостерігався помітний спротив окупантам. Проте та частка місцевих еліт Херсону, яка пішла на співробітництво, визнала свою російську громадянську ідентичність та стала «інтегралами», в процесі деокупації виїхала на територію РФ, або окуповані сусідні області. В результаті «добровільно-примусова» зміна ідентичності призвела до виїзду більшості

керівних кадрів, власників та менеджерів бізнесу, вчителів, лікарів, священників на контрольовані Україною або Росією території. Деокуповані територіальні громади вже майже два роки потерпають не тільки від російських обстрілів польовою артилерією, але й браку локальної еліти [7], яка зможе організувати соціальне та економічне життя громад.

Під час псевдовиборів 2023 р. на тимчасово окупованих територіях Херсонської та Запорізької областей більше місцевих рад, які представляли українські парламентські партії, «переобралися» до встановлених російською окупаційною адміністрацією «органів місцевого самоврядування» від російських парламентських партій [8].

Громадянська ідентичність є основою мобілізації сучасних армій. Попри те, що українська громадянська ідентичність за результатами опитувань [9] є пріоритетною в більшості регіонів і охоплює 80 % населення, реальна практика її реалізації через мобілізацію свідчить про інше. На сьогоднішній день Україна стикнулася з викликом національній безпеці у вигляді пасивного ухилення від мобілізації, яка є обов'язком захисту Батьківщини. Окремі військовозобов'язані громадяни, перш за все, молодого та середнього віку намагаються перетнути кордон, всупереч прийнятим у 2022 р. підзаконним актам [10]. Численні українські військовозобов'язані відмовляються ставати на консульський облік за кордоном і на облік у військових адміністраціях як ВПО. Мільйони осіб не стоять на військовому обліку, не сплачують податки, на них не зареєстроване майно. За заявою міністра фінансів С. Марченка, в 2024 р. «5,5 млн чоловіків потенційно поза системою будь-якого контролю, будь-якого розуміння, де вони знаходяться» [11]. На жовтень 2024 р. 6 млн військовозобов'язаних, тобто більшість – не оновили свої дані через півроку після внесення відповідних змін до законодавства в травні 2024 р. [12]. Таким чином, сформувався виклик національній безпеці в сфері громадянської ідентичності. Хід війни показав, що представники постіндустріальних соціальних груп, або креативного класу розуміють ідентичність як право власного вибору і намагаються уникнути мобілізації й виїхати з країни, намагаються обирати, якій державі краще сплатити податки. Постіндустріальне сприйняття ідентичності стало системним викликом традиційним системам національної безпеки, які вивчають ретельно наші партнери і супротивники.

Заходи національної безпеки у вигляді посилення обліку та контролю громадян, звичайно виправдані в умовах воєнного стану, проте, їх ефективність з точки зору успішності спротиву російській агресії та укріплення авторитету політичного керівництва як в тилу, так мільйонами закордонних українців, є очевидно недостатньою. Доцільно працювати над новими ефективними інструментами мотивації для стимулювання збільшення кількості якісних військових та збільшення надходжень податків. Зокрема концепція ідентичності досить чітко описує коло викликів для національної безпеки і, перш за все, для мобілізаційного потенціалу та вимагає розробки інструментів у цій війні ідентичностей, яка зараз розгорнулася між Росією та Україною на тлі світового протистояння «демократії та автократії».

Список використаних джерел:

1. The Israeli Defense Force and National Identity. URL: <https://harvardpolitics.com/the-israeli-defense-force-and-national-identity/>
2. Jeffrey I. Herbst. From Wikipedia, the free encyclopedia URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Jeffrey_Herbst
3. Jeffrey Herbst. War and the State in Africa. International Security. Vol. 14. No 4. Spring 1990. P. 117-139. URL: <https://www.jstor.org/stable/2538753>
4. Виктория Веселова. Из СБУ в ФСБ: как сложились судьбы крымских предателей. *Крым. Реалии*. 2016. 23 марта. URL: <https://ru.krymr.com/a/27631589.html>
5. «Интегралы» в погонах: кто обыскивает дома крымчан. URL: <https://ru.krymr.com/a/27567585.html>
6. Аналіз основних тенденцій у сфері колективних ідентичностей українського суспільства: виклики національній безпеці: аналіт. доп. НІСД. 2024. URL:

<https://niss.gov.ua/publikatsiyi/analychni-dopovidi/analiz-osnovnykh-tendentsiy-u-sferi-kolektyvnykh-identychnostey>

7. Управління деокупованими територіями Харківської та Херсонської областей: досвід першого року : аналіт. доп. НІСД. 2023. URL: <https://niss.gov.ua/publikatsiyi/analychni-dopovidi/upravlinnya-deokupovanymy-terytoriyamy-kharkivskoyi-ta>

8. Псевдовибори 2023 на тимчасово окупованих територіях: результати та правові наслідки : аналіт. доп. URL: <https://niss.gov.ua/publikatsiyi/analychni-dopovidi/psevdovybory-2023-na-tymchasovo-okupovanykh-terytoriyakh>

9. Українське суспільство в умовах війни. Рік 2023 : кол. монографія / С. Дембіцький, О. Злобіна, Н. Костенко та ін.; за ред. Є. Головахи, С. Макеєва. Київ : Інститут соціології НАН України, 2023. 331 с.

10. Щодо порядку організації виїзду за кордон на період дії правового режиму воєнного стану: Лист Адміністрації Державної прикордонної служби України від 17.03.2022 р. № 23-6855/ 0/6-22-Вих. Органам Держприкордонслужби.

11. Міністр фінансів Марченко спрогнозував, який вплив на економіку може мати мобілізація 500 000 людей. *Латифундист*. URL: <https://latifundist.com/novosti/63434-ministr-finansiv-marchenko-sprognozuvav-yakij-vpliv-na-ekonomiku-mozhe-mati-mobilizatsiya-500-000-lyudej>

12. Ткачик Олеся. У ВР сказали, скільки чоловіків не оновили свої дані в ТЦК: цифра вражає. 2024. 14 жовт. Блог Олександра Федієнка. URL: https://t.me/znuu_live/171692